

DE NEERGANG VAN DE PVDA

WILCO BOOM

DE NEERGANG VAN DE

PvdA

**PROMINENTE SOCIAAL-DEMOCRATEN
OVER DE CRISIS EN DE WEG OMHOOG**

Nieuw Amsterdam

Eerste druk december 2017
Tweede druk januari 2018

© 2017 Wilco Boom
© 2017 Nieuw Amsterdam
Alle rechten voorbehouden
Ontwerp omslag Philip Stroomberg
Foto auteur NOS/Stefan Heijendael
NUR 686
ISBN 978 90 468 2350 7
www.nieuwamsterdam.nl

Inhoud

Inleiding 7

‘Niet meer in je eentje in een rechts kabinet. Niet doen’

Lodewijk Asscher 11

‘Guilty as hell’

Marleen Barth 28

‘Een van de beste kabinetten ooit’

Wouter Bos 39

‘Het land gered, de partij verloren’

René Cuperus 57

‘Een gigantische prestatie!’

Jeroen Dijsselbloem 67

Ideologische leegte

Adri Duivesteijn 84

Te veel, te snel

Angelien Eijsink 99

Niet genoeg strijd laten zien

Mariëtte Hamer 109

Succes is géén eigen keuze

Agnes Jongerius 122

Complimenten voor PvdA komen van rechts

Ruud Koole 135

‘Er is meer om trots op te zijn dan we hebben uitgedragen’

Lilianne Ploumen 149

Operatie geslaagd, chirurg overleden

Diederik Samsom 162

Illusie brede volkspartij opgeven

Giselle Schellekens 180

‘Kijk naar de punten van je schoenen’

Jan Schuurman Hess 190

We zijn een bestuurderspartij geworden

Fouad Sidali 198

Populisme gebaard en de borst gegeven

Monika Sie Dhian Ho 207

‘Ik ging mee in de roze wolk’

Hans Spekman 224

Verdediger van het establishment geworden

Frans Timmermans 238

‘We zijn afgedwaald’

Gerdi Verbeet 253

Epiloog 265

Verantwoording 275

Dankwoord 277

Register 279

Inleiding

PvdA-minister Ronald Plasterk trok letterlijk lijkleek weg toen op verkiezingsavond 15 maart even na negen uur de exitpoll van de uitslag verscheen op de televisieschermen. Negen zetels? NEGEN ZETELS! Zaal de WesterUnie in Amsterdam, waar de PvdA haar verkiezingsavond had voor het partijkader en de media, vulde zich met een stilte van ongeloof en verbijstering. Even later vloeiden tranen en klonken binnensmonds verwensingen.

Ik stond naast Plasterk op dat moment. Van tevoren had ik hem gevraagd of hij meteen na negen uur fris van de lever live wilde reageren in de verkiezingsuitzending van de NOS op Radio 1. Het duurde even voor hij bij zinnen was en weer een paar woorden kon uitbrengen. Met een lichte bibber in zijn stem zei hij: ‘Het beetje goeie nieuws is nog de hoge opkomst [81,9 procent, de hoogste opkomst sinds 1986]. Maar voor de PvdA is het een enorme klap.’ Aan een verklaring was hij nog totaal niet toe. ‘Ik sta hier nog even bij te komen van deze klap. (...) Als dit de uitslag is, is het enorm beroerd.’ En beroerd was het voor de PvdA. Een nederlaag van nog nooit eerder vertoonde omvang in de Nederlandse politiek.

‘We zien dat de bovenlaag met veel hoogopgeleiden en ondernemers veel van alles heeft en groter wordt, net als de groep achterblijvers – eenoudergezinnen, bijstandsmoeders, migrantenouders – met structureel weinig hulpbronnen. (...) Er zijn gescheiden werelden ontstaan tussen hoog- en laagopgeleid, autochtoon en andere etnische achtergrond, en tussen jong en oud.’ Aldus directeur Kim Putters van het

Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) eind vorig jaar bij de presentatie van de memoires van oud-PvdA-politicus Wim Meijer.

Wie deze woorden van Putters leest zou kunnen denken dat er in Nederland een ideale voedingsbodem moet zijn voor een sociaal-democratische partij als de PvdA; een partij die uit de aard van haar ideologie probeert de middenklasse en de (voormalige) arbeidersklasse met elkaar te verbinden.

Toch is het de realiteit dat er steeds minder behoefte is aan de PvdA. Onder Joop den Uyl beleefde de partij haar hoogtijdagen; 53 Kamerzetels in 1977 na het ‘meest linkse kabinet’ dat ons land ooit heeft gehad. Onder leiding van zijn opvolger Wim Kok werd de PvdA nadien nog één keer de grootste: 45 zetels in 1998. Wouter Bos piekte nog met 42 in 2003. Job Cohen kwam in 2010 al niet verder dan 31 zetels. De 38 zetels die de partij twee jaar later behaalde onder leiding van Diederik Samsom, na Cohen alwéér een ‘new kid on the block’, was dan ook een even grote als tijdelijke opleving. Na het jubeljaar 2012 volgde een reeks van alleen maar nederlagen, bij de verkiezingen voor de gemeenteraden, de Provinciale Staten en het Europees Parlement. Achteraf een voorbode van de historische nederlaag in maart 2017.

Sinds die verkiezingen is de PvdA logischerwijs in diepe rouw gedompeld. Niet alleen omdat ze nog maar negen zetels heeft; voor het eerst in haar bestaan is de PvdA niet meer de grootste partij aan de linkerkant van het politieke spectrum. Integendeel, zowel GroenLinks, nu de grootste, als de SP heeft vijf zetels meer dan de PvdA. Opeens is de PvdA ‘klein links’. Au!

De uitslag van 15 maart 2017 is om veel meer redenen dan het lage zetelaantal zorgwekkend voor de PvdA. Uit onderzoek dat Ipsos deed voor de NOS blijkt dat de voormalige kiezers van de partij letterlijk alle kanten zijn uitgewaaierd. Ruim zes zetels gingen naar GroenLinks, vijf zetels naar D66, vier naar de SP, twee naar de PVV en twee naar de VVD. Vijf zetels kwamen terecht bij diverse andere partijen, zoals Denk en 50PLUS. En dan bleven er ook nog veel voormalige PvdA-kiezers thuis, bij elkaar goed voor vijf zetels.

Nadere analyse van de Ipsos-cijfers leert ook dat de PvdA de partij is met het meest vergrijsde electoraat van alle gevestigde partijen: 44 procent van de PvdA-kiezers in maart is ouder dan 65, slechts 13 procent is

jonger dan 35, de rest zit daartussenin. GroenLinks heeft de jongste aanhang: 35 procent onder de 35, slechts 18 procent boven de 65. De PvdA is voor jongeren dus totaal niet sexy meer. (Overigens ontbreken de cijfers voor 50PLUS.)

Een ander staatje van Ipsos is al bijna even onrustbarend voor de partij. Van alle PvdA-kiezers is 16 procent laagopgeleid, heeft 39 procent een gemiddelde opleiding en 44 procent hbo of universiteit. Ter vergelijking: de PVV heeft de meeste laagopgeleide (39 procent) en de minste (15 procent) hoogopgeleide kiezers. De PvdA heeft dus vrijwel geen aanhang onder jongeren, maar evenmin onder laagopgeleide kiezers, uitgerekend een van de groepen waar de partij ooit voor werd opgericht.

Zo komt er weinig meer terecht van het sociaal-democratische streven een beweging te zijn voor verschillende groepen: stratenmakers en leraren, caissières en politiemensen, gewone mensen en de progressieve elite. De PvdA was bij de verkiezingen van maart vooral een partij voor hoogopgeleide ouderen. Dit is een slechte uitgangspositie voor de toekomst van een politieke partij in zwaar weer. Kort en goed is de PvdA in een ongekennde bestaanscrisis terechtgekomen.

Hoe kon het zo dramatisch mislopen met de partij van Drees, Den Uyl en Kok? De partij die, samen met het CDA, verantwoordelijk is voor de opbouw van de verzorgingsstaat.

Was het de innige samenwerking met de VVD, waardoor linkse kiezers zich massaal van de partij hebben afgekeerd? De omvang van de bezuinigingen die Mark Rutte en Diederik Samsom in de razendsnelle formatie van 2012 overeen waren gekomen? De lijsttrekkersverkiezing tussen Samsom en Lodewijk Asscher? Heeft de partij misschien helemaal niets weten te bereiken de afgelopen jaren?

Of is er meer aan de hand? Is deze nederlaag het gevolg van een sluipend proces dat zich al vele jaren geleden heeft ingezet? Heeft de partij in de jaren negentig met het omarmen van de Derde Weg de verkeerde afslag genomen? Is de PvdA in de loop van de jaren het contact met 'gewone mensen' verloren? En waar ligt dat aan? Kortom: wat verklaart de neergang van de PvdA? Als 'PvdA-watcher' op de politieke redactie van de NOS was dat de vraag die mij intrigeerde na die dramatische woensdag in maart.

Uiteindelijk heeft dat geleid tot deze interviewbundel, waarin negentien PvdA'ers uit alle geledingen van de partij hun zienswijze geven op wat er is gebeurd. Allemaal actieve politici die de afgelopen kabinetsperiode op verschillende niveaus werkten namens de partij en haar ondanks de deceptie niet de rug toe hebben gekeerd.

De intensieve gesprekken leverden fascinerende verhalen op. Over Diederik Samsom en Lodewijk Asscher, de mislukte lijsttrekkersverkiezing, verwaarlozing van de traditionele achterban en de partijideologie, de Derde Weg en Nieuw Links, gespannen onderlinge verhoudingen, kwartetten met sociaal-democratische waarden, 'netflixisering' van het electoraat, bakfietsouders, Geert Wilders, de vvd en nog veel meer. Veel van deze onderwerpen komen onvermijdelijk in een aantal interviews aan de orde; ze raken immers allemaal de deplorabele staat van de PvdA. Maar om nu te zeggen dat de geïnterviewden het allemaal met elkaar eens zijn? Nee, geheel in de traditie van de PvdA, dat bepaald niet.

Amsterdam, november 2017

Wilco Boom

Lodewijk Asscher

‘Niet meer in je eentje in een rechts kabinet.
Niet doen.’

Heel lang was Lodewijk Asscher (1974) een politiek zondagskind. Hij was pas 27 toen hij in 2002 in de gemeenteraad van Amsterdam werd gekozen. Twee jaar later werd het aanstormend talent tussentijds fractievoorzitter. Bij de verkiezingen van 2006 was hij de lijsttrekker, na de verkiezingen werd hij wethouder van Financiën en locoburgemeester. Als wethouder maakte hij naam met de aanpak van vrouwenhandel op de Wallen en de verbetering van slechte scholen in Amsterdam. Het was ook de tijd waarin de VVD hem voor het eerst leerde kennen als harde onderhandelaar. Het tweede kabinet-Balkenende wilde Schiphol privatiseren. Dat zou wel een miljard kunnen opleveren. Maar een beursgang stuitte op verzet van Amsterdam, Asscher voorop. De gemeente is eigenaar van ruim 20 procent van de aandelen en wilde invloed kunnen blijven uitoefenen op het beleid van de internationale luchthaven.

Toenmalig VVD-minister van Financiën Gerrit Zalm en een aantal captains of industry zetten Asscher onder zware druk. Tevergeefs, Asscher hield vol en de privatisering is niet doorgegaan. Er zijn wethouders geweest met minder invloed op het kabinetsbeleid. Asscher later: ‘Ik heb met verbijstering zitten kijken naar al die grote mannen met hun geld en hun maatschappelijke posities die even een wethoudertje de oren kwamen wassen.’

In 2012 haalde PvdA-leider Samsom hem verrassenderwijs naar Den Haag als vicepremier en minister van Sociale Zaken. Was dat nou wel zo verstandig, gonsde het in Den Haag, om een potentiële concurrent voor het partijleiderschap zo’n zware positie te geven? Als minister van Sociale Zaken verhoogde Asscher het minimumjeugdloon en nam hij

schoonmakers weer in overheidsdienst. De met de vvd afgesproken bekorting van de ww-duur ging niet door en het ontslaan van werknemers werd niet gemakkelijker. Tot ergernis van de vvd, die liever met Samsom te maken had.

In de loop van de kabinetsperiode verbleekte de steun voor de PvdA zienderogen. Najaar 2016 besloot Asscher zich na lang aarzelen kandidaat te stellen voor het lijsttrekkerschap – tegenover de man die hem naar Den Haag had gehaald. Samsom bleek zijn krediet bij veel leden te hebben verspeeld; Asscher won. Toen werd het 15 maart 2017. De PvdA leed onder zijn leiding de moeder aller nederlagen. Daarmee was Lodewijk Asscher zondagskind af.

‘Het is gemakkelijker een overwinning te relativeren dan een nederlaag. Zeker als je ziet wat een enorme effecten dat heeft. Op mensen, op medewerkers, op een beweging. Je leert heel snel of je daar wel of niet mee kunt omgaan. Toen ik die nacht besloot er het beste van te gaan maken, heb ik gemerkt dat ik wel weer heel veel energie kreeg om m’n best te doen. Iedereen weet dat ik een enorme nederlaag heb geleden. Daar ben je dus op een gegeven moment wel doorheen. Ik geniet ook wel van het gevoel dat ik aan het opkrabbelen ben met de partij. Er gaat nog veel mis: de PvdA krijgt nog van alles de schuld, we kunnen ons niet aan de macht van het getal ophangen of aan een strategische positie. We moeten het dus echt hebben van waarom we het doen en waar dat vandaan komt. Dat vind ik ook een mooie ervaring.’

Heeft u er plezier in om tegen Alexander Pechtold te zeggen dat D66 in een ‘Rechts met den Bijbel’-kabinet is gaan zitten?

‘Ik heb er heel veel plezier in. Per saldo vind ik politiek heel belangrijk. Niet vanwege de spelkant, maar vanwege het feit dat we proberen de samenleving mooier te maken. Het politieke debat, het parlement en het vertegenwoordigen van kiezers zijn daar cruciaal in. Ik ben zo begonnen in de gemeenteraad en voor een deel voel ik me nu weer zoals ik me toen voelde. Ik kwam in de raad en er ging een wereld voor me open. Er was een grote vrijheid om me bezig te houden met onderwerpen die mij raakten, toen al het onderwijs en de veiligheid, en nu is het mijn taak om de PvdA een nieuwe plek te geven. Wat die plek ook is.’

Hoe logisch was het in 2012 om zo snel met de vvd in zee te gaan, na twee jaar oppositie en een verkiezingscampagne van de PvdA tegen het 'rechtse rotbeleid' van Rutte?

'Op basis van de uitslag en de zware economische crisis was dat rationeel gezien logisch. Maar politiek-emotioneel gezien was dat helemaal niet logisch. Achteraf moet je constateren dat in ieder geval de PvdA-kiezers zich daarin niet voelden meegenomen, niet begrepen wat er gebeurde, en dat het voor hen te snel ging.'

De coalitie met de vvd heeft de PvdA volgens Asscher niet alleen opgebroken doordat de samenwerking voor de achterban 'politek-emotioneel' moeilijk te verdragen was. Ook de bezuinigingen en hervormingen die in het regeerakkoord waren afgesproken zijn volgens hem een belangrijke verklaring voor de nederlaag van maart.

'We hebben afspraken gemaakt die voor linkse kiezers buitengewoon moeilijk te verteren waren. En ook dingen gedaan die we achteraf misschien niet hadden moeten doen. Ik heb eerder de versnelde verhoging van de aow-leeftijd als voorbeeld genoemd. De leeftijdsgrens ging al omhoog. Door dat proces te versnellen hebben we de onzekerheid in het leven van mensen vergroot in een tijd waarin er toch al veel verandert.'

U noemt de aow, maar er waren veel meer maatregelen die linkse kiezers niet van de PvdA hadden verwacht. De ingreep in de sociale werkvoorziening bijvoorbeeld, waar bij uitstek mensen werken die van de overheid afhankelijk zijn, of het ontslag van tienduizenden mensen in de thuiszorg, de invoering van het leenstelsel voor studenten...

'Het leenstelsel is ook een goed voorbeeld. Het staat al tien jaar in ons verkiezingsprogramma, omdat er via het systeem van de basisbeurs geld ging van de lage naar de hoge inkomens. Dat kwam doordat iedereen via de inkomensbelasting aan de basisbeurs meebetaalde, terwijl het voordeel terecht kwam bij degenen die er gebruik van maakten: de studenten die later vaak goed gaan verdienen. We hebben het leenstelsel nota bene samen met GroenLinks ingevoerd en toch zie je dat het een maatregel is die de onzekerheid heeft vergroot bij de mensen met de lagere inkomens, voor wie we het juist hebben gedaan.'

Uit het kabinet kwam de afgelopen jaren vaak het signaal dat de sfeer goed was en dat de regering lekker op stoom was. Maar niet dat een bepaald besluit voor de poorten van de hel weggesleept werd na een conflict met de coalitiepartner. Heeft de PvdA wel genoeg strijdlust laten zien?

‘Ik geloof niet dat een kabinet per definitie beter wordt als ministers de hele tijd chagrijnig met de deur smijten, maar er is een contrast ontstaan tussen wat mensen hebben ervaren en het regeren in een opgeruimde, opgewekte sfeer. Onderdeel van mijn analyse is dat we, ook ikzelf dus, hebben verwaarloosd dat je moet praten over de waarden waarover het gaat, over de politieke strijd die je levert en dat je moet uitleggen waarom je niet altijd je zin krijgt. Er zijn mensen die zeggen dat elk compromis een nederlaag is, maar de meeste Nederlanders zijn voor rede vatbaar en ervaren zelf ook dat je in het leven compromissen moet sluiten. Bij de politiek hoort dat je laat zien waarom je soms twee stappen vooruit zet en soms één terug. Dat is knap ingewikkeld in een minderheidsregering met twee verschillende partners in een economische crisis. Er zijn dus verzachtende omstandigheden. Maar we hebben dat niet goed genoeg gedaan en dat heeft de afstand vergroot en de vertrouwensbreuk verdiept.’

Denkt u nu niet: we hadden het niet moeten doen?

‘Niet gaan regeren is te gemakkelijk, we hadden het anders moeten doen. Niet meedoen als je 38 zetels hebt gehaald is geen porum. Dat kun je niet doen als je zoveel vertrouwen krijgt. Maar dat het anders had gemoeten is volstrekt evident. De les die we hieruit zouden moeten leren is dat, als we de kans opnieuw konden krijgen, we er nog een linkse partij bij zouden moeten hebben.’

Niet meer met z’n tweeën?

‘Niet meer in je eentje in een rechts kabinet. Niet doen.’

Was het een rechts kabinet?

‘Door met de vvd als grootste partij in zee te gaan was het in ieder geval voor ons een te rechts kabinet. Je bent een junior partner met een rechtse partner die groter is. Dan zul je met meer linkse partijen moeten samenwerken.’

Dus op z'n minst met D66 of een andere linkse partij?

‘Een linkse partij.’

D66 is geen linkse partij?

‘Nee. D66 is een liberale, sociaal-economisch rechtse partij. Ze is op een aantal immateriële thema's progressief, maar als je haar verkiezingsprogramma bekijkt is ze een rechtse partij.’

Als u zegt dat het zo niet had moeten, hebben Samsom en

Dijsselbloem dan in de formatie te veel weggegeven aan de vvd?

‘Het is te verleidelijk op zoek te gaan naar één persoon die een fout heeft gemaakt waardoor het allemaal mis is gegaan. Maar dat is helaas niet de werkelijkheid. Het past in een structurele beweging in Europa, in een structurele beweging in Nederland en in een structurele beweging in de PvdA. Dat kun je nooit aan een of twee personen toewijzen. Iedereen die in de partij verantwoordelijkheid heeft gedragen is medeverantwoordelijk. Inclusief ikzelf dus, want ik was nota bene vicepremier. Ik had het ook níet kunnen doen en in Amsterdam kunnen blijven. We maken het onszelf te gemakkelijk door iemand de schuld te geven. De lessen die je moet leren gaan ook over hoe politiek zelf moet veranderen en over het feit dat in Nederland het idee van de vaste aanhang niet meer bestaat, voor geen enkele partij. Ik denk dat ook Jeroen en Diederik vinden dat het anders had moeten. Want met deze uitkomst kan het niet anders.’

Hoe kijkt u terug op de lijsttrekkersverkiezing?

‘Het was een groot feest om honderden vrijwilligers en supermensen te ontmoeten, van Schijndel tot Leeuwarden. Maar het was een nachtmerrie in wat het deed, met de partij, met ons en met de sfeer. Ik heb er mooie herinneringen aan, een school in Zeeland, een non die ik ontmoette in Schijndel. Maar tegelijkertijd had ik er vreselijk buikpijn van. Afschuwelijk. In alle opzichten was het rampzalig. Ik had zelf echt het idee dat ik het beter zou doen dan ik het heb gedaan. Dat is niet gebeurd. Anders was ik er echt niet aan begonnen. Want ik zag ook wel de risico's van Diederik en ik tegen elkaar. Dat risico was evident.’

Het frame 'broedermoord' was ingecalculeerd?

‘In ieder geval het risico dat mensen het niet zouden begrijpen, wat ook gebeurde. Ik vond het ook een drama dat Jacques Monasch zich terugtrok en dat Gerard Bosman niet werd toegelaten als kandidaat-lijsttrekker. Dat had al een heel ander verhaal opgeleverd. Maar op dat moment was ik al kandidaat en had ik daar geen bemoeienis mee.’

Was de coördinatie een beetje weg in de top van de partij?

‘Natuurlijk, maar het gevaar van gemakzucht ligt op de loer als ik zeg dat het beter was gegaan als de lijsttrekkersverkiezing anders was verlopen. Dat betwijfel ik. De groeven waarin we liepen waren al zo diep. Ik heb die campagne vrij intensief beleefd. Je gaat er met je hele hebben en houden voor om het zo goed mogelijk te doen. Het is een vrij schizofrene ervaring om er iedere dag opgewekt en met een smile in te vliegen en dan overspoeld te worden met alleen maar vragen over de peilingen. Ik heb veel geleerd over mezelf, mijn eigen relativiteit in dit werk en hoe diep de vertrouwensbreuk was. Ik ben daar redelijk gezandstraald uit gekomen.’

Tijdens het eerste debat met Samsom in Den Haag ging u er met gestrekt been in. U zei tegen hem: ‘Je hebt zitten kwartetten met onze waarden.’

‘Nee, dat heb ik niet gezegd.’

Nee?

‘Wat ik gezegd heb is dat we mensen het gevoel hebben gegeven dat er met onze waarden gekwartet is. Dat is wat ik zei. Mijn opmerking ging erover dat we de volgende keer dat wij in een coalitie stappen, de leden moeten betrekken bij die keuze. We moeten meenemen waarom mensen zo boos op ons zijn geworden. Dat was het kader. In de verkorte samenvatting die gemeengoed is geworden, is het een heel ander soort verwijt geworden.’

Samsom heeft de korte versie onthouden.

‘Natuurlijk, dat begrijp ik ook. Maar je kunt het terugzien. Het kader was: wat doe je de volgende keer anders? En mijn punt was steeds dat we het anders zullen moeten doen, want er is een vertrouwensbreuk

ontstaan en die heeft te maken met hoe we dat toen hebben gedaan. Dat gevoel, terecht of niet terecht, heeft ons gigantisch pijn gedaan.’

Toch weer een lijsttrekkersverkiezing de volgende keer?

‘Ik blijf van mening dat open verkiezingen van je leiders gezond zijn. Deze keer pakte het slecht uit, maar toen Samsom werd gekozen, de keer daarvoor, juist goed. Daar moet je van leren. Het idee dat je in een gesloten kamertje een nieuwe leider aanwijst, vind ik niet behoren bij de moderne tijd.’

De afkalving van de steun voor de PvdA is niet in de afgelopen kabinetsperiode begonnen. Het is een tendens die al veel langer geleden intrad. De verklaring kan gedeeltelijk buiten de PvdA worden gezocht. Maatschappelijke ontwikkelingen zoals de ontzuiling, de individualisering en emancipatie eisen bij de PvdA hun tol, net als bij die andere klassieke volkspartij, het CDA. Vaste aanhang bestaat niet meer.

Wat zijn andere factoren dan de afgelopen kabinetsperiode die specifiek de neergang van de PvdA verklaren, want zo mag ik het toch wel noemen?

‘Tja, ik zou er best een eufemistisch woord voor willen verzinnen, maar dat heeft niet zoveel zin. Ik denk dat een aantal structurele oorzaken tegelijkertijd een rol speelt. In de eerste plaats het verwaarlozen van de rol van de overheid. Het conservatieve frame is dat de overheid het probleem is en dat een kleinere overheid leidt tot een prettiger land. Dat leidde er bij sociaal-democraten te vaak toe dat we op een defensieve manier over de overheid zijn gaan praten. Daardoor zie je dat het markt-denken de boventoon is gaan voeren, ook binnen collectieve instellingen, en publieke waarden zijn prijsgegeven bij sommige privatiseringen, terwijl het publiek ervan op aan moet kunnen dat wij die zouden verdedigen.’

Eind jaren negentig raakte de PvdA en haar zusterpartijen in de omliggende landen in de ban van de Derde Weg. Het was de ideologische reactie op het neoliberalisme en het vrijemarktdenken van Thatcher en Reagan. De gezichten van de nieuwe stroming waren Tony Blair, Ger-

hard Schröder, Bill Clinton én Wim Kok. De essentie van de Derde Weg was dat sociaal-democraten de vrije markt opeens gingen zien als mogelijkheid om de verzorgingsstaat betaalbaar te houden.

Was die Derde Weg er de oorzaak van dat het belang van publieke waarden bij de PvdA ondergesneeuwd raakte?

‘Oorzaak en gevolg lopen hier door elkaar, want er was ook terecht kritiek op de overheid als bureaucratische logge organisatie. Maar toen ik als minister bij Sociale Zaken en Werkgelegenheid begon merkte ik dat alle stukken over de arbeidsmarkt louter economisch waren beargumenteerd. Alles ging over prikkelwerking, over hoe de arbeidsmarkt beter kan functioneren. De sociale rechtvaardigheid was op veel plaatsen verdwenen uit de manier waarop beleid gemaakt wordt. Het wordt ons terecht verweten dat we daaraan hebben meegewerkt. Waarom is het belangrijk? Omdat mensen collectieve zekerheid nodig hebben om individueel vrij te zijn.’

Is de PvdA ideologisch verbleekt?

‘Zeker. Bij onderwijs, zorg en veiligheid gaat het om dingen die voor iedereen van levensbelang zijn en dus niet een kwestie van eigen verantwoordelijkheid of eigen keuzes maar een taak voor de overheid. De vraag die je je steeds moet stellen is of het algemeen belang en de bestaanszekerheid van mensen geraakt worden door een beslissing. Als dat zo is mag niet alleen maar economisch gekeken worden maar moet ook worden afgewogen of een keuze rechtvaardig is, of mensen voldoende zeggenschap hebben en of die keuze bijdraagt aan het algemeen belang. Winstoogmerk past dan niet. Die ideologische toets is te vaak genegeerd.’

In hoeverre is de PvdA onder invloed van de jaren zestig, met Nieuw Links als exponent, in cultureel opzicht te progressief geworden voor het meer traditionele deel van haar achterban?

‘Ik denk niet dat de partij te progressief is geworden, maar ik denk wel dat we ook hier te gemakkelijk sociaal-democratische waarden als vanzelfsprekend hebben beschouwd. Of ze niet benoemden, omdat het tot ingewikkelde discussies leidde. Veiligheid is een belangrijk voorbeeld want dat is essentieel voor je bestaanszekerheid. In de hele wereld is

veiligheid succesvol geclaimd door rechts, terwijl je ziet dat PvdA-burgemeesters populair zijn doordat ze veiligheid vanuit hun sociaal-democratische ideaal beschermen. Van der Laan, Cohen, Aboutaleb, de voorbeelden zijn legio en dat is geen toeval.

Tegelijkertijd herinner ik me dat veiligheid een ingewikkeld onderwerp was toen ik net lid werd van de PvdA in de jaren negentig. Terwijl dat toch in Amsterdam toen echt een groot ding was. Je had de heroïneproblematiek in Amsterdam-West. Ik heb het zelf als wethouder meegemaakt bij de strijd tegen de prostitutie op de Wallen. Was dat vertrutting? Nee, daar was sprake van mensenhandel. We hebben gewoon onze taak verwaarloosd bij het bieden van veiligheid en zekerheid. We moeten de spelregels handhaven om de vrijheid van mensen te beschermen. Dus niet wegkijken van dingen die niet kunnen, of dat nou op de Wallen is of in een extremistische moskee.

De verwijdering van veel kiezers heeft daar zeker mee te maken, maar de analyse dat we te progressief zijn moeten we ons niet laten aanleunen. Sybrand Buma zei dit jaar in zijn H.J. Schoo-lezing dat al die vrijheid maar tot problemen leidt. Nee, dat is helemaal niet waar. Vrijheid is de oplossing, niet het probleem. Maar vrijheid kan alleen bestaan als mensen zich veilig en zeker weten. Daar heb je een verzorgingsstaat voor nodig die niet toestaat dat de ene groep in de openbare ruimte dominant is over de andere. Daar ligt een opdracht zoals de burgemeesters die voelen en daar ligt ook voor onze toekomst een opdracht. Een ware progressieve sociaal-democratische partij biedt alle mensen veiligheid om vrij te zijn.

Sinds het begin van deze eeuw hebben twee nieuwe politieke partijen een vaste plek weten te verwerven in het politieke bestel: de sp en de pvv. De PvdA werd in diezelfde periode steeds kleiner. In hoeverre heeft dat met elkaar te maken en is er een link met het miskennen van problemen die samenhangen met migratie en integratie?

‘De sp is vooral ontstaan doordat wij vanuit sociaal-democratische kernwaarden, bijvoorbeeld rond het marktdenken in de overheid, fouten hebben gemaakt, terwijl je heel natuurlijk samen kunt optrekken. De pvv is inderdaad een reactie op wat Fortuyn de verweesde samenleving noemde. Dat heeft alles te maken met migratie en immigratie, de manier waarop we daarmee zijn omgegaan, de pijn die dat doet doordat het land

verandert. Ik ben ervan overtuigd dat dit niet betekent dat we nu het idioom of de maatschappijanalyse van de PvdA moeten imiteren, maar wel dat we expliciet veiligheid en vrijheid moeten beschermen. Ook als het gaat om een radicale imam die een spreekverbod krijgt, zoals laatst in Den Haag. Er is in Nederland een enorm draagvlak voor redelijke oplossingen, ook ten aanzien van migratie, integratie en vluchtelingen. Maar niet als mensen het gevoel krijgen dat zij straks de rekening betalen, omdat hun dochter geen woning meer kan krijgen of zich minder vrij voelt op straat.’

De PvdA moet het zich dus heel erg aantrekken dat SP en PvdA vaste waarden in de Nederlandse politiek zijn geworden?

‘Deels hoort het bij de emancipatie van kiezers dat je veel meer partijen krijgt. Maar dat veel mensen zich “gedwongen” voelen PvdA te stemmen is iets wat de politiek zich moet aantrekken. En daar speelt de PvdA ook een grote rol in. Ik vind het een beetje flauw om te zeggen dat het negatief is dat de SP bestaat. Het is nu vooral belangrijk dat linkse partijen met elkaar groter worden. Als wij blijven staan in een zero-sum game tussen de linkse partijen – ha, ik win een zetel van Jesse; shit, Emile wint er één van mij – gaat de structurele verkleining van links van de afgelopen twintig, dertig jaar gewoon door. Uiteindelijk is dat in mijn ogen niet goed voor Nederland.’

Toch kan ik mij voorstellen dat de PvdA wel een paar zetels van de SP zou willen hebben?

‘Ik zou van iedereen zetels willen hebben, zo klein ben ik heus wel. Maar als je ietsje verder kijkt is het belangrijker dat links als geheel groter moet worden.’

In hoeverre speelt het een rol dat de PvdA haar traditionele achterban aan het verliezen is doordat het een partij van hoogopgeleiden is geworden?

‘Dat is fluïde. In 2012 waren we de grootste partij onder laagopgeleiden. Dus je kunt daar niet een rechte lijn in trekken, hoe aantrekkelijk dat ook in de analyse is. Op een PvdA-congres zie je eigenlijk nog steeds de mooiste denkbare dwarsdoorsnede van de Nederlandse bevolking. Het is divers in kleur, in opleiding en in inkomen. Daar ligt het niet aan, ook